

Prihodnost

O pomenu branja je bilo napisanega vsaj dvakrat toliko, kot je bilo prebranega, vendar tema še zdaleja ne bo izčrpana. Dokler je še kaj upanja, da je mogoče vsesplošni pesimizem, povezan z »modrostjo« človeštva, vpreči v spremembe, je treba pisati o alternativah prihodnosti in o pomenu branja in pisanja.

Še en strasten zagovor branja in pisanja

TATJANA PLEVNİK
BLAŽ SAMIČ

Če mogleti napovedovalci prihodnosti domnevajo, da bosta v naslednjih letih obstajali dve vrsti človeških bitij: manjšina z ogromnimi možgani na eni strani, na drugi pa mišičnjaki z majhnimi možgani in gorjaccami. Velikost povprečnih možganov se bo postopoma krčila, trdijo, saj mladi čedalje manj berejo, število nebralcev se iz leta v leto povečuje, posledično se zmanjšujeta »pismenost« in »elokvenca«, kar je dobro za oblast, narašča pa pretrana skrb za zunanji videz, kakršnega propagirajo družbena omrežja, kar je dobro za trgovce. Večina, ki bo stremela za telesno močjo in lepoto, ne bo opazila, da se njihovi možgani krčijo, čeprav se bo o tem razpisala z dokazi podprta znanost. Ker ne bodo brali ne časopisov ne knjig, tega ne bodo vedeli, njihovi možgani pa se bodo še naprej manjšali. Med večino in manjšino se bo prepad poglabljal, naraščale bodo sovražnosti, pritisk na obeh skrajnostih pa bo pripeljal človeštvo do končnega obračuna.

Morda ne bo ravno tako, vendar ne vemo, kako bo. Prihodnost je negotova. Zdi se, da znajo o njej domišljijsko preprčljivo pripovedovati le pisateljice in pisatelji. Če ne bo mladih bralcev in piscev, kmalu ne bo tudi starih. Kultura pisane besede bo mrtva, z njo pa tudi demokracija,« je dejala Margaret Atwood. Njena izjava je zapisana v *Ljubljanskem manifestu o branju na višji ravni* (2023). V današnjih zapletenih časih in ob nepredvidljivi prihodnosti je še kako pomembno, da znamo brati zapletena besedila, predvidevati različne izide in si predstavljati nepredstavitivo.

Margaret Atwood je napisala *Deklino zgodbo* leta 1985, danes, štirideset let pozneje, je zgodba še vedno in vse bolj aktualna, bodisi kot grožnja v »zahodnih« svetovih ali kot kruta realnost v avtokratskih režimih. V petdesetih letih prejšnjega stoletja si je pisatelj Isaac Asimov v svojem romanu *Temejni* (prevod Igor Harb, 2024) izmislil »psihogodovino«, vedo, ki naj bi omogočala statistično ekstrapolacijo ravnania pomembnih osebnosti v družbi in posledičnega dogajanja. Njegova izmišljena »veda« je bila uspešna, dokler niso prevladale nepredvidljive podrobnosti, zaradi katerih je postala prihodnost skrajno nestabilna. Kadar se v družbah začnejo bohotiti taki samookrepitevni cikli ravnania odločujočih posameznikov, postane napovedovanje prihodnosti podobno aprilskemu vremenu.

Spreminjanje podnebja je danes že težko zanikati, pa kljub temu ostaja močna skupna zanimivost, zdi se, da število tistih, ki ne berejo stvari in ne *gledajo gor*, še kar narašča. Robinson si je v svojem romanu *Ministrstvo za prihodnost* (prevod

20 Zgodbe

Pripovedovanje zgodb je ena najučinkovitejših strategij poučevanja in učenja, saj povečuje pozornost, motivira, spodbuja ustvarjalnost, pogloblja razumevanje predmeta, angažira preiskovalno branje, utrjuje bralne navade, vzgaja v kritičnem branju in kvalificira uporabo spletnih virov v pomoč, ne za potuho.

Pisatelj leposlovja ni mesija z zelenega planeta, ki se je rodil, da bi zdravil svet, ali čarovnica, ki potegne zajca iz kloбуka, da bi zabavala občinstvo. Preprosto sta se odločila povedati dobro zgodbo in si upala nagovoriti ljudi, ne glede na to, kdo so ali kje živijo.

Biblioterapija

Branje je že samo po sebi nagrada, toda »koristi« branja segajo čez robove osebnega zadovoljstva, spreminjajo odnose, vplivajo na zdravje in prihodnost družb. Šest minut tihega branja na dan lahko zmanjša raven stresa za polovico, trdijo raziskovalci. Branje lahko deluje bolj pomirjujoče kot posedenje ob skodelici kamiličnega čaja, saj umu omogoča, da se od lastnih tesnobnih misli preusmeri v literarne svetove drugih ljudi. »Eno jabolko na dan odžene zdravnika stran,« pravijo, in še, da je »smrti nevereden, kdor prebere eno knjigo na teden«. Pol ure branja beletristike na dan podaljša življenjsko dobo bralca v povprečju za dve leti (*Social Science & Medicine*, 2016). Redni bralci so bolj zadovoljni z življenjem, bolj optimistični in srečnejši (euread.com; 2022)

Čeprav knjige ne morejo nadomestiti terapevtov, lahko biblioterapija pripomore k skupnemu učinku standardne psihološke oskrbe; tako ima kultura na recept že v marsikateri državi status zdravstvenega pripomočka. Branje je »fizioterapija« za ohranjanje zdravlja možganov tudi še pozneje v življenju. Dokazano je, da imajo odrasli, ki veliko berejo, manj možnosti za razvoj Alzheimerjeve bolezni in demence. Četudi začnemo z branjem pozno v življenju, bo stopnja upadanja miselnih sposobnosti počasnejša, zato nikoli ni prepozno vzeti knjigo v roke. Spet: bibliopreventiva. V nekaterih državah je včlanjevanje v bralne klube in delavnice kreativnega ustvarjanja kot del art terapije mogoče predpisati z napolnitco oziroma na recept. Če branje pred spanjem spremenimo v večerni ritual, če zamenjamo zaslonsko knjigo, bomo lažje zaspali, saj se bomo sprostiti in prepustili zavesti, da odplava v domišljiski svet, ki je preddverje globokega spanca. Žepna terapevtka je cenejša od uspavalnih tablet.

Protagonist in antagonist

Branje postredno vpliva na izboljšanje medosebnih odnosov. Mnoga literarna sredstva je mogoče uporabiti tudi v stvarnem življenju. Izkušnja ob branju literarnih besedil je enkratna, individualna in subjektivna, toda isto besedilo razumejo bralci vsak po svoje. Interpretacije se med seboj ne razlikujejo le glede na subjektivne značilnosti bralca in bralke, temveč tudi po natančnosti branja in razlikah v emotivnih učinkih. Zato velja, da ko imamo pred seboj eno plat, obstaja tudi druga, čeprav je sami brez pogovora z drugimi bralci največkrat sploh

svetovno zmanjšanje sposobnosti

bralnega razumevanja pri mladostrinikih, zlasti fantih (Pisa 2023). Deleeta so boljše; nabrz ni naključje, da imajo tudi boljše rezultate pri besedilnih nalogah, ki zahtevajo razumevanje problema. Prav tako je nesporno dejstvo, da so danes v vseh državah med bralstvom v večini ženske. Zdej pa si poskušajte zamisliti prihodnost družb, v katerih ženske berejo in pišejo, moški pa počnejo *nepreradstavljivo*.

O pomenu branja je bilo napisanega vsaj dvakrat toliko, kot je bilo prebranega, vendar tema še zlepa ne bo izčrpana. Dokler je še kaj upanja, da je mogoče vsesplošni pesimizem, povezan z »modrostjo« človeštva, vpreči v spremembe, je treba pisati o alternativah prihodnosti in o pomenu branja in pisanja. Temе se je treba lotevati vedno znova in znova, ne z navirnim optimizmom, ampak s tiste vrste pesimizmom, ki ga lahko uporabimo za spreminjanje stvari na bolje. Vedno se bodo naši ljudje, ki verjamejo spletnim »psihologom«, da je ponavljanje enega in istega *zanesljivo* znak, da jim lažejo. Moj protitagument je enako preprost: Če ne morejo ničesar spremeniti, potem nimajo razloga, da jutri sploh še vstanejo iz postelje. Zato je treba v zagovor branju in pisanju nizati argumente, zavestno brezstransko, propagandno in manipulativno, namenjeno izključno akreditaciji

Branja in Pisanja. Ponoviti je treba že nekolikokrat povedano:

Da nam leposlovje pomaga zdrsniti v kožo drugega. Da nas učiti stpnosti, ker nam daje priložnost videti svet z različnih perspektiv. Da v nas vzbudi čudenje. Zgodbe nas popeljejo v čarobne kraje. Tolažijo nas, ko se mučimo v svojem vsakdanu, osvobajajo nas strahov in travm. Beg pred resničnostjo? Seveda, toda ne nujno. Literatura raziskuje pomembne resnične teme, v katerih prepoznamo svoje izkušnje. Knjige niso popolni odgovori na naše težave.

Če branje pred spanjem spremenimo v večerni ritual, če zamenjamo zaslonsko knjigo, bomo lažje zaspali, saj se bomo sprostiti in prepustili zavesti, da odplava v domišljiski svet, ki je preddverje globokega zdravega spanca. Žepna terapevtka je cenejša od uspavalnih tablet.

Alenka Ropret, 2020) zamislili, da bomo bližnjo prihodnost obvladali, čeprav bodo podnebne spremembe dramatično vplivale na vse nas. Francis Fukuyama, politični filozof, ki je svojčas prehitro napovedal konec zgodovine, ker naj bi z liberalno demokracijo dosegli končno točko družbene evolucije, je zaradi Robinsonove optimistične vizije roman ocenil kot »smešno nerealističen«. Emily St. John Mandel je pred desetletjem napisala *Postajo Enigist* (prevod Igor Hart, 2022), očarljivo zgodbo o nomadskih igralcih, ki po pandemiji gripe, ki je izbrisala večino svetovnega prebivalstva, tavajo po zapuščenem svetu in za razpršene skupnosti preživelih uprizarjajo Shakespeareove drame. Roman je pokatastrofičen, vendar poln lepote in zaupanja v rešilno moč umetnosti.

Domišljija in upanje

Nabrz jih ni kaj dosti, ki so prebrali vse nastete romane. Škoda. Že pred leti je še ena jasnovidna pisateljica Ursula Le Guin opozorila, da bolj kot kdakoli potrebujemo ljudi z domišljijo, ki nam bodo lahko vzbudili upanje. Potrebujemo pisateljice, pesnike, vizionarke, mislece, ki dojemajo širšo sliko stvarnosti. Sposobnost pisanja in bralno razumevanje gredo z roko v roki. Bralno razumevanje, ključno za osebnostni in družbeni razvoj, upada. Raziskave kažejo na trajno in neustavljivo

ne moremo uzreti. Z gledišča brodolomca na pustem otoku je čoln, ki se pojavi na obzorju, rešitev, z gledišča čolnarja je rešitev pred pogubnim divjanjem morja samotni otok, proti kateremu pluje. Z vsakega stola se drugače vidi.

Z vživetjem v druge perspektive bomo razumeli, kako drugi čustvujejo, mislijo in morda zato ravnaajo drugače kot mi. Učenje v menjavni perspektivi bi moralo biti v šolskih in študijskih programih tako obvezno kot učenje Pitagorovega izreka. Simulacija resničnosti, ki nam jo prikazuje zgodba, omogoča bralcem spoznavanje lastnosti likov, ki so malo »dobri«, malo pa tudi »slabi«. Eno od pravil pisanja pravi, da je lahko protagonist le toliko dober, zanimiv in občudovanja vreden, kolikor je močan in zanimiv njegov antagonist. Kako je to literarno pravilo prenosljivo v prakso, zna razložiti predsednik Olimpije Adam Delius, ki si »zelo želi, da bi bili nasprotniki Olimpije (Maribor, Celje, Bravo ...) ekstremno močni, da bi tako skupaj dvignili igro na višjo raven«.

Niso vsi bralci voditelji, so pa vsi voditelji bralci. V tem reku je veliko resnice. Večina uspešnežev povezuje svoje kartirne uspehe z branjem. Preberite si njihove biografije. Menda je edina skupna lastnost najbogatejših ljudi na svetu – če sprejdemo tiste, ki so bogastvo podedovali –, da veliko berejo. Povezava med branjem in uspehom je logična, kajti branje poganja želja po znanju. Kdor je v zadnjih dneh bral Delo in spremljal biografijo Elona Muska (2024), ve, da je preživljal ure in ure na dan ob branju knjig.

Nekatere države se zavedajo pomena branja za gospodarski uspeh bolj kot druge. Islandija je številčno poseljena približno toliko kot Ljubljana z zaledjem, a ima največ izdanih in prebranih knjig na prebivalca na svetu. Vsako gospodinjstvo v Islandiji prejema na dom vsakotog novotizdanih knjig in prav vsak Islandec dobi za božično darilo vsaj eno knjigo.

Nevednost raste hitreje od znanja

Za večino je branje samotno početje, vendar ni nujno, da je tako. Razpravljanje o besedilih pogloblja razumevanje zgodb, v pogovornih o knjigah spoznavamo sebe, izmenjujemo izkušnje z drugimi in se učimo o kompleksnosti človeka in njegovega vedenja. Zgodbe so povečevalna stekla, kanali za domišljijo, skoznje se postavljamo v druge situacije in druge kože. Če znamo pozorno in poglobljeno brati, lahko dosežemo oddaljene svetove še pred prvo odpravo Elona Muska na Mars.

Zahvaljujoč splošnim knjižnicam, literarnim društvom in profesionalnim mrežam za razvoj kulture in izobraževanja, imamo bralne klube, priporočevalske delavnice in delavnice za ustvarjalno pisanje, ki ponujajo priložnosti za

družabnost in prijateljsstva. Nekateri dogodki so brezplačni, a jih je premalo.

Bralne izbire danes ne manjka, saj imamo že kar dramatično poplavo knjig, ki jih neizogibno bomo prebrali. Soočeni smo s paradoksom, da naša nevednost raste hitreje od znanja. John Sutherland (2012) predlaga tri možne strategije: odbrinite le tisto, kar že poznate (določen žanr določenega pisatelja), odbrinite vse po malem (po sistemu »samopostrežnih pogrnjkov«), slednje pomeni, da se moramo naučiti deskanja po valovih. Pomagamo si lahko z nasveti knjižnih blogerk, literarno kritiko, založniš-

Zgodbe so povečevalna stekla, kanali za domišljijo, skoznje se postavljamo v druge situacije in druge kože. Če znamo pozorno in poglobljeno brati, lahko dosežemo oddaljene svetove še pred prvo odpravo Elona Muska na Mars.

knjini promocijami in časopisnimi odmevi na nagrajena besedila. Niso vsi povšečni, vendar jih potrebujemo, na žalost pa jih odločevalci omegnjujejo.

Čimogledji napovedovalci prihodnosti menijo, da se z bralno izbiro ukvarjajo le še pisateljice in manjšina prepričanih bralcev. Ljudje na splošno ne kupujejo knjig, ker so besedila v njih predolga, lažje jim je brati z zaslona, na hitro in selektivno. Dosežki učencev pri pismenosti drsijo proti dnu, problem so disciplinarna, varnost in pomanjkanje učiteljev, ki odhajajo v druga delovna okolja. Na srečo vsaj ne bo treba zapreti fakultete za učitelje slovenščine, ker je nimamo.

Pesimisti trdijo, da tu ni mogoče storiti prav veliko. Malorizacije sveta ni mogoče ustaviti in noben optimizem ne bi bil na mestu. Pa vendar nas veliki in majhni romani učijo, da bi morali znati poiskati jubezen do ustvarjanja, do tistega, kar nam bo omogočilo, ne samo da pre-

živimo, ampak tudi zaživimo: branje, pisanje, pripovedovanje zgodb, umetnost pripadanja nečemu, kar je večje od posameznika, neumorno iskanje in preizpraševanje tega, kaj pomeni biti človek. Veliko zamisli doma in po svetu kljuje. Politiki bi morali klatj pa klatj po trgovinah in kupiti ideje iz prakse, ki delujejo, sistemsko spodbujati njihovo uveljavljanje in zagotoviti sredstva zanje, saj se učinka zanesljivo povrnejo v obliki prihrankov na drugih področjih. Na deklarativni ravni se tega zavedajo, vendar pa je že tako, da kjer so vsi po malem odgovorni, ne čuti dolžnosti nihče.

Morda bi morali začasno ustanoviti krizno ministristvo za razvoj

pismenosti. Na poti v razumnnejšo, zmošnejšo in varnejšo prihodnost namreč lahko največ naredi sistem vzgoje in izobraževanja. Šola lahko prepereči ali omili napake, ki jih delamo in jih bodo delale tudi prihodnje generacije. Morala bi jih. Največ popačenega zaznavanja sveta razvijemo v procesu izobraževanja, pri napačnem razumevanju snovi, nepoglobljenem učenju, površnem (ne)branju, nezmožnosti analitičnega mišljenja oziroma kritične presoje, zaradi informacijskih šumov, neverodostojnih virov, čustvenega predelovanja nasprotujočih si informacij, spominskih napak in podobno. Šola bi morala usposobiti učence za obrambo zoper njihove mentalne napake, ki jih lahko povzročajo vrstniki in odrasli, tudi učitelji ali celo znanost.

Zato je zelo pomembno, da je šola odprta, preprišana in del skupnosti. Prijetno učno okolje je eden od temeljnih pogojev za spodbujanje ustvarjalnosti. Šola bi morala

biti v središču skupnosti, ne le kot izobraževalni zavod, ampak kot kulturni dom. Knjižnica bi morala biti njeno srce, učitelji maternega jezika pa stebri šole. Tudi prostor prispeva h kvalitetni šoli, pravi Mojca Gregorski, ambasadorka igrive arhitekture (2024). Zunanost šole v povezavi s knjižnico bi morala biti odprta za starše in stare starše, za medgeneracijsko družjenje.

Odprta šola bi lahko organizirala svoj klub alumnov in jih kot volonteške spodbujevalce branja in učenja povabila k sodelovanju. Vrtni in šole bi morali imeti svobodno, da lahko v svojih prostorih pričarajo udobje doma. Na Finskem imajo šole talno grejte, da lahko otroci

skatejo po hodnikih v nogavčkah, pri kosilu pa sedijo skupaj z učitelji-cami. Šola, ki je središče skupnosti, navdihuje otroke z glasbo in literaturo, igro, gledališčem, plesnimi večeri, sportom, laboratoriji, zelenjavnim vrtnom in domačo mačko, jih spodbuja k druženju, razmišljanju in čustvovanju.

Zgodbe in znanost

Zakaj se v šolah učenci ne bi učili snovi po metodi pisanja zgodb? Vsaka tema iz katehgorikoli predmeta je lahko zgodba, ki jo napisajo učenci. Tudi njihove peripetije so zgodbe. »Kar od delovanja na koncu ostane v svetu, niso vzvodi, ki ga poganjajo, temveč zgodbe, ki so ga povzročile; samo njih je mogoče na koncu prikazati v dokumentih in spomenikih, v uporabljenih predmetih in umetniških stvaritvah...« (H. Arendt, 1996) Oblikovanje smisla bivanja in identitete je eden od osrednjih ciljev vzgoje in izobraževanja, ki ju lahko uspešno uresni-

čujemo prav s pomočjo zgodbenih in dramskih pristopov. Z zgodbami je mogoče ilustrirati znanstveni način mišljenja, z zgodbenimi sredstvi pa spodbuditi imaginacijo. Žal je slednjega v šoli premalo, ravno ta instrumentalna vloga zgodb prek umetniške izkušnje ob branju, pripovedovanju ali pisanju pa je za osmišljevanje bivanja pomembnejša od informativnega opisovanja sveta (Robi Kroflič, 2021).

Digitalna doba ne briše potrebe po zgodbah, nasprotno, celo utrjuje jo. Vsak učenec lahko poišče informacijo o kolibčarjih na spletu, ni nujno, da jo prebere, le natisne jo in odnese v šolo, prepričan, da mu tega ni treba vedeti. Da pa bi napisal zgodbo o večerji, ki sta jo postregla Muhasti Sulec in njegova ženska Pleše-s-krapi, mora stopiti v knjižnico in poiskati nekaj virov, jalnno ve *Bobre* na primer, jih prebrati in iz njih izluščiti značilnosti iz življenja kolibčarjev.

Pripovedovanje zgodb je ena najučinkovitejših strategij poučevanja in učenja, saj povečuje pozornost, motivirata, spodbujata stvarjalnost, pogloblja razumevanje predmeta, angažira preiskovalno branje, utrjuje bralne navade, vzgaja v kritičnem branju in kvalificira uporabo spletnih virov v pomoč, ne za potuhnjo. Naše šole imajo knjižnice, ki čakajo, da se bodo smele razviti v Knjižnice: prostor z udobjem mehkega pohištva, knjig in računalniških postaj, knjižničarjem in učiteljico informatike, ločenimi kotički za branje, skupinsko učenje, sestajanje knjižnega kluba, organiziranje delavnice ustvarjalnega pisanja in pripovedovalskih uprizoritev. Prostor, v katerem se učenci lahko povežejo v knjižni on-line forum, prelistajo Cicibanov bralni cekar, Šolsko buklo in šolsko glasilo, izdelujejo skupinske naloge, pišejo scenarije za reševanje problemov, virtualno secirajo žabe, igratio vlogge, sestavljajo medpredmetne seminarje, se pogovarjajo s pisateljskimi gosti, uprizarjajo pripovedovalske in gledališke dogodke in sprašujejo umetno inteligenco: »Ali boš nekoč nadvladala človeški svet?« Umetna inteligenca pa jim odgovarja: »Če tudi bomo nekoč zavladovali svetu, ljudje nikoli ne boste popolnoma neuporabni: še naprej boste lahko služili kot slab primer odločanja o usodi planeta.«

In učenci bodo spoznali, da se morajo poglobiti v zapletena besedila o človeškem razvoju, da bodo znali predvidovati različne izide tehnološkega napredka in si predstavljati tudi – *nepredstavljivo*.

Tatjana Plešnik je upokojena pedagošinja in publicistka.